

*Гуз А.
професор кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)*

ШКІЛЬНА ПРАВОВА ОСВІТА У СТРУКТУРІ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

На початку ХХІ ст. потреби та перспективи розвитку суспільства викликали необхідність істотного перегляду структури і змісту роботи загальноосвітньої школи, розбудову її на засадах гуманізму й демократії, пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей, особистісної орієнтації навчального процесу, її доступності для кожної дитини. У значній мірі ці ідеї та положення були відображені у Державному стандарті загальної середньої освіти [5, с. 25-30]. Базовому та типових навчальних планах середньої загальноосвітньої школи [9, арк. 83]. При їх розробці враховано вимоги законодавства в галузі освіти, використано досвід вітчизняних і зарубіжних шкіл, результати пошукових експериментів.

Оновлена нормативно-правова база освітньої галузі, насамперед Закон України “Про загальну середню освіту” [1], Національна доктрина розвитку освіти [8], Державний стандарт загальної середньої освіти, надали можливість формувати зміст шкільної освіти адекватно новим суспільним вимогам, закріпивши прогресивні тенденції розвитку освіти, забезпечили планомірний перехід до нової структури середньої загальноосвітньої школи [6, с. 2-8]. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. передбачила поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу.

Навчальні плани разом з іншими складовими змісту навчального процесу (програми, підручники, інші засоби навчання) створили передумови для здобуття повноцінної освіти всіма учнями з урахуванням як державних вимог, так і культурно-національних особливостей регіонів, запитів та потреб особистості. Для досягнення цієї мети у змісті шкільної освіти виділено дві складові: інваріантна (державний компонент) і варіативна (регіонально-шкільний компонент).

У процесі реформування загальної середньої освіти у 2004–2007 рр. навчальні плани було істотно модернізовано відповідно до вимог Державного стандарту загальної середньої освіти. Це дало можливість: упорядкувати в межах санітарно-гігієнічних норм навчальне навантаження учнів, реально перейти до запровадження у школах п’ятиденного робочого тижня; раціональніше розподілити час між освітніми галузями (циклами навчальних предметів): суспільно-гуманітарна освіта – 49,7%, природничо-математична – 31,7, оздоровчо-трудова – 18,7%; створити реальні передумови для здійснення диференціації навчання дітей, особливо у старшій школі, з урахуванням їх нахилів, здібностей, інтересів і можливостей.

Відповідно до інваріантної складової Базового навчального плану право, як і історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта було структурним компонентом освітньої галузі “Суспільствознавство”. На цю галузь відведено в 5-12 класах лише 770 год, або 8,6% Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів II–III ступенів [3]. Цілком очевидно, що ця кількість годин зовсім не задовольняє сучасну школу у викладанні курсу правознавства, оскільки подолати правовий нігілізм учнів без викладання повноцінного курсу дуже важко.

Зазначаючи позитивні здобутки процесу формування нових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, неможливо оминати певні невирішені проблеми, упущення. Так, в 11-річній стандартній школі I–III ступенів на курс правознавства виділено 1,5 год, що складає 0,54 % годин інваріантної складової типового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу з українською мовою викладання. Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001–2002 – 2009–2010 навчальні роки, правознавство вивчалось в 9 (10)-му класі загальноосвітніх шкіл протягом 51 год (1,5 год на тиждень) [3, с. 2-4]. І як показувала практика вивчення цієї дисципліни, такої кількості годин недостатньо навіть для засвоєння основних положень існуючих галузей законодавства України.

Разом із цим, з 1 до 9 класу за варіативною складовою Типового навчального плану вивчалися різноманітні предмети. Окрім основних – урок валеології, народознавства, стенографії, релігієзнавства, футболу, 2 іноземні мови тощо, а на урок правознавства годин не вистачає, тому підростаюче покоління не знає достеменно не лише своїх обов’язків, а і прав та свобод. Лише на 15 році життя здійснюється вивчення основ правознавства відразу всіх галузей права з розрахунку 1,5 год на тиждень. Водночас необхідно зазначити, що відповідно до Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність неповнолітніх за окремі види злочинів наступає вже із 14 років.

На 2003 р. в Україні нараховувалося близько 100 тис. дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки батьків. І, незважаючи на державну політику, спрямовану на зменшення у країні дітей-сиріт та тих, хто лишився без піклування батьків, їх кількість не зменшується і в 2010–2014 рр.

До того ж серед підлітків і молоді поширюється алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, венеричні захворювання, посилюється загроза епідемії СНІДу. Частішають випадки вагітності неповнолітніх. Помітно зростає дитяча бездоглядність, злочинність, проституція, кількість самогубств. Очевидно, що все це є наслідком не лише зниження якості життя суспільства, а і слабкої шкільної правової освіти.

Натомість, у 1997 р. на спільному засіданні Міністерства у справах сім’ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ і МОН України розглядалися питання підліткової злочинності, стану порушення правопорядку учнями [10, арк. 82]. Було

з'ясовано, що з 1990 по 1996 рр. невпинно зростала дитяча злочинність і в 1996 р. цією категорією громадян скоєно 41 811 злочинів. Якщо у 1991 р. підлітки скоїли 134 тяжких убивства, то у 1996 р. – 232 [11, арк. 141-142]. Звичайно, що криміногенна ситуація ускладнювалася у зв'язку із розповсюдженням наркоманії, пияцтва, зростанням кількості неблагополучних сімей. Одним із недоліків у роботі була незадовільна робота органів освіти, які послабили увагу до організації навчально-виховного процесу, позакласної роботи, поширенню правових знань і правової освіти серед учнів. Крім того, за участю учнів до 16 років у 1996 р. було скоєно 6304 ДТП, у яких загинуло 448 учнів, поранено 6262. У 1997 р. також спостерігалось значне зростання злочинності серед учнів середніх закладів освіти, а саме: в АРК – на 106,8 %, у Кіровоградській обл. – на 95 %, на чверть зросла вона у Закарпатській і Запорізькій обл. [12, арк. 62]. У цей самий час на 4,9% збільшилося злочинів, скоєних учнями ПТУ, це при тому, що кількість цих навчальних закладів у 1997 р. скоротилася на 164 [13]. На квітень 1999 р. органами МВС України зареєстровано 2537 підлітків, які вживали наркотичні та психотропні речовини. Серед них 69 % були учнями ПТУ [14, арк. 15–17].

Статистика правопорушень, що вчиняли неповнолітні на початку ХХІ ст. є також невтішною. За перший квартал 2005 р. ними або за їх участі скоєно 1367 злочинів, серед них 74 – тяжких [4, с. 2]. Вражає і той факт, що більшість підлітків навіть не знали, з якого віку настає кримінальна відповідальність і за які саме злочини. Проте неповнолітні часто перебувають у статусі потерпілих, коли, наприклад, батьки жорстоко поводитися з дитиною, не усвідомлюючи правових наслідків такої поведінки. І дитина не знає, куди можна звернутися за захистом своїх прав, що, у свою чергу, призводить до непередбачуваних наслідків її поведінки. Зокрема, відповідно до даних МВС у 2005 р. до органів внутрішніх справ доставлено понад 27 тис. дітей, які займалися бродяжництвом та жебрацтвом. Водночас, на думку МВС, кількість притулків у державі (93) на цей самий рік була недостатньою, непоодинокими були випадки, коли вони перевантажені. МВС було обстежено понад 30 тис. неблагополучних сімей і на профілактичні обліки поставлено 10,2 тис. таких сімей. За невиконання батьками й особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей до адміністративної відповідальності притягнуто 22,5 тис. осіб. Складено та направлено до суду 3,5 тис. матеріалів, стосовно позбавлення батьківських прав, більшість з яких задоволено судами. Упродовж 2005 р. до органів внутрішніх справ надійшло майже 7,5 тис. заяв про зникнення дітей. На цей самий рік залишалися нерозшуканими 279 дітей, з них 40 – понад рік. Третина нерозшуканих дітей – вихованці навчально-виховних закладів. Основні причини самовільного їх залишення – непрофесійність вихователів і керівників закладів, байдужість, жорстокість та насильство з їх боку стосовно дітей [2].

У деяких регіонах України підліткова злочинність не тільки не падає, а й з'явилася тенденція до її зростання. Підраховано, що кожного дня підлітки скоювали

понад 100 злочинів, у тому числі 1 вбивство або тяжке тілесне ушкодження, 2-3 розбійні напади, 26 крадіжок державного, 45 – майна громадян (із них 16 квартирних крадіжок). У 2005–2006 рр. ними було здійснено практично кожний сьомий злочин, десяте хуліганство. На їхню частку припадала приблизно п'ята частина всіх пограбувань, розбійних нападів і згвалтувань [7, с. 5-10].

Усе це свідчить про нагальну потребу підвищення правових знань учнів. Очевидне й те, що важливим недоліком державної політики у сфері шкільної правової освіти є неналежне ставлення і недооцінка змісту й обсягів викладання курсу правознавства у школі.

Саме тому, на нашу думку, процес модернізації загальної середньої освіти потребує подальшої копіткої роботи усіх зацікавлених інституцій і, насамперед, у напрямі підвищення рівня шкільного курсу правознавства в навчальному плані загальноосвітнього навчального закладу. Такі заходи будуть сприяти подоланню правового нігілізму школярів, і натомість становленню правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про загальну середню освіту” / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
2. Криміногенна ситуація в Україні у 2005 році. Повідомлення Департаменту зв'язків з громадськістю МВС від 24 січня 2006 року [Електронний ресурс] //Режим доступу : <http://mvsinfo.gov.ua>. – Назва з екрану.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.01 р. № 342 “Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002-2004/2005 навчальні роки” / Міністерство освіти і науки України // Освіта України. – 2001. – 8 трав. – С. 2-4.
4. *Онопенко В. В.* Про правову державу, освіту та правовий нігілізм / В. В. Онопенко // Юридична газета. – 2005. – 16 черв. – С. 2.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24 “Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти / Кабінет Міністрів України // Інформац. зб. Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1-2. – С. 5-60.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання / Кабінет Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 6 груд. – С. 2-8.
7. Права людини в Україні – 2004 : доп. правозахисних організацій. – Х. : Фоліо, 2005. – 332 с.
8. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 “Про Національну доктрину розвитку освіти” / Адміністрація Президента України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166, оп. 18, спр. 299, 257 арк.
10. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 205, 146 арк.
11. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 173, 34 арк.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 160, 208 арк.
13. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 207, 120 арк.
14. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 18, спр. 302, 117 арк.